

Tragedija "Didone" Jakova Palmotića Dionorića

Petanjak, Katarina

Undergraduate thesis / Završni rad

2014

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:512270>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-02**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet
Preddiplomski studij Hrvatski jezik i književnost

Katarina Petanjak

TRAGEDIJA *DIDONE* JAKOVA PALMOTIĆA DIONORIĆA
Završni rad

Mentor: prof. dr. sc. Milovan Tatarin

Osijek, 2014.

Sažetak

Ovaj će se rad baviti tragedijom *Didone* Jakova Palmotića Dionorića. Nakon kratke piščeve biografije, pozornost će se usmjeriti na utjecaj Vergilijeve *Eneide* te upozoriti na razlike između predloška i Palmotićeva prepjeva. Potom će se upozoriti na problem žanrovskog određenja s obzirom na doba u kojem je tragedija napisana. Zatim će se analizirati Didonine karakterne osobine, usporedit će ju se s Vergilijevom Didonom te će se pokušati procijeniti koliko je uvjerljivom Palmotić učinio svoju Didonu.

Ključne riječi: Jakov Palmotić Dionorić, dubrovačka književnost, tragedija, *Didone*, Vergilije, *Eneida*

Sadržaj

1. Uvod	4
2. Utjecaj	6
2.1. Moralna dimenzija	7
3. Žanrovska određenje	10
3.1. Forma	11
4. Tko je Didone?	13
4.1. Didona između Vergilija i Palmotića	15
5. Zaključak	19
6. Literatura	20

1. UVOD

Jakov (Jaketa) Palmotić Dionorić bio je dubrovački pisac i poklisar. Točna godina njegova rođenja nije poznata, ali Nenad Vekarić u knjizi *Vlastela grada Dubrovnika* navodi da je rođen oko 1616. godine,¹ a živio je do 1680. Čitav je život bio politički angažiran u Dubrovačkoj Republici, a u doba neposredno nakon potresa 1667. godine odigrao je bitnu ulogu za ranjeni Dubrovnik. U potresu je izgubio suprugu i četvero djece, a vijest o tome zatekla ga je na povratku iz diplomatske misije u Osmanskom Carstvu. Unatoč tome, u rujnu iste godine ponovno kreće u diplomatsku misiju, ovaj put kako bi kod sultana dogovorio odgodu isplate harača,² u čemu i uspijeva. Iako se nakon potresa ponovno oženio, u drugom braku nije imao djece te je njegova loza izumrla smrću njegove druge supruge 1709. godine.

Palmotić Dionorić u književnoj je povijesti ostao zapamćeniji po svojim diplomatskim sposobnostima nego po pjesničkom umijeću. Slobodan Prosperov Novak za njega piše da »nije bio samo razmjerno slab stihotvorac, bio je on jedan od najkvalitetnijih ondašnjih govornika«.³ Upravo zbog njegovih govora i izvještaja koji su se često prepisivali i čuvali poput diplomatskih priručnika, Slobodan Prosperov Novak ističe kako je Palmotić Dionorić zapravo »pisac dviju usporednih književnosti u dva paralelna diskursa, jednoga koji se javlja kao posao svakodnevlja i pragme i jednoga kojemu sam autor namjenjuje budućnost i vječnost«.⁴ Ep *Dubrovnik ponovljen* njegovo je najvažnije djelo, a u njemu je opjevao nesreću koja je zadesila Dubrovnik 6. travnja 1667. Budući da Palmotić Dionorić u epu pripovijeda i o svom putovanju na Portu (zajedno s Nikolicom Bunićem), *Dubrovnik ponovljen* je i autobiografski ep, prvi i jedini takve vrste u dopreporodnoj hrvatskoj književnosti. Objavio ga je Stjepan Skurla 1878. godine zajedno s tragedijom *Didone*. Pored dvaju navedenih djela, Palmotić je napisao tri pohvalne pjesme Juniju Palmotiću na hrvatskom i talijanskom jeziku.

¹ U literaturi se navode različite godine Palmotićeva rođenja, a priklonila sam se mišljenju Nenada Vekarića. Vidjeti njegovu knjigu *Vlastela grada Dubrovnika: Sv. 4: Odabrane biografije (A–D)*, Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb – Dubrovnik, 2013.

² Dubrovačka Republika plaćala je godišnji danak Osmanlijama u iznosu od 12 500 dukata, a zauzvrat su dobivali slobodu i mogućnost slobodne pomorske trgovine. Vesna Miović, *Dubrovačka diplomacija u Istanbulu*, Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb – Dubrovnik, 2003.

³ Slobodan Prosperov Novak, *Povijest hrvatske književnosti 3: od Gundulićeva »poroda od tmine« do Kačićeva »Razgovora ugodnog naroda slovinskoga« iz 1756.*, Antibarbarus, Zagreb, 1999., str. 431.

⁴ Slobodan Prosperov Novak, nav. dj., str. 431.

Cilj je ovoga rada predstaviti *Didone* u književnopovijesnom i žanrovskom kontekstu doba u kojem je nastala, s naglaskom na interpretaciji ženskih likova, posebice Didone i njezina odnosa prema ljubavi.

2. UTJECAJ

Temu za svoju tragediju Palmotić Dionorić preuzeo je iz Vergilijeve *Eneide*. *Didone* dramatizira tragičnu sudbinu kartagineške kraljice zaljubljene u trojanskog junaka Eneju kojemu su bogovi namijenili sudbinu osnivača velikoga kraljevstva.

Razdoblje u kojem Palmotić piše tragediju razdoblje je baroka, u dubrovačkoj književnosti jednako kao i u europskoj. Palmotićevu *Didonu*, uz *Filomenu* Ivana Šiškova Gundulića, Leo Rafolt naziva pokušajem »stvaranja tragedija na temelju stranih epskih i novelističkih predložaka« koji se nije ustalio »u starodubrovačkome književnom životu, premda su takvi oblici dramatisacija u europskom ranonovovjekovlju izuzetno popularni, osobito u talijanskih ili engleskih dramatičara«. ⁵

Iako su Vergilijevi osnovni motivi prisutni i u Palmotićevu djelu, on ih varira unutar drugačijeg žanra što uvjetuje i razlike između izvornika i prerade. Palmotić tragediju započinje *in medias res*: naime, u četvrtom pjevanju *Eneide* Vergilije u uvodnom dijelu prikazuje Didonine osjećaje i njezinu neodlučnost, pri čemu sestra Ana ima ključnu ulogu, da bi kao zaplet ponudio reakciju bogova na ljubavnu vezu između Eneje i Didone, reakciju koja uvjetuje daljnji razvoj događaja. Palmotić, naprotiv, priču započinje božanskom intervencijom – glasnik bogova Merkurio donosi naredbu bogova – dakle »u trenutku kada su gotovo sve silnice dramskog zapleta usmjerene k nesretnom završetku«. ⁶ Pritom čitatelja uopće ne upoznaje s predradnjom, koja kao da se podrazumijeva. Jedina saznanja o pretpriči čitatelj dobiva u Merkurijevu prologu i dijaloškim dionicama u kojima se rekapitulira Enejina sudbina, ali opširnije događaje iz Enejine ili Didonine pretpovijesti Palmotić ne donosi.

Međutim, Palmotić radnju proširuje ondje gdje Vergilijeva naglo prestaje: na kraju tragedije razgovaraju glasnik i kor Kartažana, a iz njihova dijaloga saznajemo o Aninoj smrti nad sestrinim tijelom.

⁵ Leo Rafolt, *Melpomenine maske: fenomenologija žanra tragedije u dubrovačkom ranonovovjekovlju*, Disput, Zagreb, 2007., str. 438.

⁶ Leo Rafolt, nav. dj., str. 196.

S obzirom da je tema preuzeta iz epa, a obrađena kao tragedija, jasno je da su se nužno pojavile i razlike u strukturi i opsegu djela. Koristeći se ritmički bržim osmercima, umjesto heksametrima kojima je pisano izvorno djelo, Palmotić Dionorić je u središtu dramske radnje zadržao Vergilijeve sistemski važne teme, a to je glavni sukob između individualnih interesa i vrijednosti i interesa koje nalaže tradicija i božanski naum.

2.1. Moralna dimenzija

Kad se govori o razlikama između Vergilijeva djela i Palmotićeve obrade, potrebno je imati na umu i kulturalne razlike između dva svijeta, antičkoga i dubrovačkoga. Činjenica je da Palmotić preuzima politeistički tekst u kojem su glavni pokretači antička božanstva. S obzirom na to, nije mogao zanemariti niti izostaviti politeističku dimenziju, ali je u nju uspio ugraditi etičke nazore svog doba, približavajući na taj način likove onodobnoj publici koja je živjela pod jakim utjecajem katoličke obnove. Tu vrstu modeliranja primijenio je na nekoliko mjesta u djelu, na što upozorava Mihanović-Salopek. Ponajprije, riječ je o motivaciji Enejinih postupaka. Naime, dok u Vergilijevu epu Eneja djeluje potaknut božanskim zapovijedima i podsjećanjem na posljedice koje bi njegovi postupci mogli imati za njegova sina, kod Palmotića Eneja samoinicijativno razmišlja o budućnosti svog sina te opravdanje za neetičnost onoga što kani učiniti Didoni pronalazi upravo u odnosu prema sinu:

*A sad ćaćko tvoj bez svijesti
za svê vršit ispraznosti
malo haje za tvê česti,
i za tvoje čestitosti.
Ne ne, trijebi je promijeniti
ove misli i požude
da se nà me vik tužiti
dragi sinak ne uzbude.
A ti prosti moja mila
na nevjerne ove zloće
ostavit te jes mi sila
tako nebo žudi i hoće.
Zna Bog da ja licu tvomu
ne bih vîku sakrivio,
da ne smetem sinku momu
udes, kî mu je Bog spravio. (I, 4, str. 280–281)⁷*

⁷ Hrvojka Mihanović-Salopek, Vinicije B. Lupis, *Željezni duh: prinos Jakete Palmotića Dionorića hrvatskoj književnoj baštini*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Područni centar Dubrovnik, Zagreb – Dubrovnik, 2010. Svi navodi iz tragedije *Didone* bit će citirani po tome izdanju.

Kršćanska se koncepcija Palmotićeve svijeta otkriva i u dijalogu Didone i Eneje u drugom činu u kojemu Didona prijeti Eneji da će gledati njegovo prokletstvo u paklu:

*A ja mirna u pokoju,
u paklu ću još naći se
kad uza me dušu tvoju
budem gledat gdi muči se. (II, 5, str. 301)*

Korištenjem kršćanske vizije zagrobnog života umjesto antičkog Hada, Palmotić je u djelo, u duhu katoličke obnove, ugradio i pojam kazne koja slijedi za grijeh počinjene u zemaljskom životu.

Palmotićeve *Didone*, pored navedenog, odražava i stroge nazore Dubrovčana o seksualnim slobodama i muško-ženskim odnosima. Ti se nazori ocrtavaju u opisu prirode odnosa dvoje ljubavnika. Naime, Vergilije u četvrtom pjevanju relativno izravno čitatelju otkriva razinu intimnosti Eneje i Didone:

*Trojanski vođ i Didona u istoj se pećini nađu,
na što Junona i Zemlja, što majke su svakome braku,
dadoše znak i odsvuda po eteru munje zablješte,
obljubi ovoj svjedoci, i zaklikću s vrhova nimfe.
Ovo je bilo rođenje i uzrok propasti njene.
Ne pazi više Didona na mišljenje ostalih ljudi,
ne mari ništa za ljubav u kojoj se potajno ljubi,
brakom nazivajuć vezu u kojoj grezne u grijehu. (IV, s. 165–172)⁸*

U usporedbi s takvim načinom razotkrivanja naravi odnosa dvoje ljudi, Palmotić je poprilično suzdržan, Vergilijevu eksplicitnu intimnu dimenziju ljubavnog para svodi na uobičajene, ponešto srecdrapateljne i relativno neuvjerljive izjave ljubavi u prvom prizoru prvog čina, popraćene ljubavnim hvalospjevima u izvedbi kora Kartažana. Da je njihov odnos dosegao razinu dublju od nevinog udvaranja i ljubavne rječitosti naslućuje se tek na nekoliko mjesta, ponajprije u petom prizoru drugog čina, u Enejinu i Didoninu dijalogu. To je mjesto sukoba na kojemu povrijeđeni ponos i prevlast strasti nad razumom rezultiraju otvorenijim diskursom:

*Ja sam ona koja tebi
dah čast, vjeru i mû diku
sa svijem blagom kê pod nebi*

⁸ Vergilije, *Eneida*, Biblioteka Jutarnjeg lista, Zagreb, 2005. Svi navodi iz *Eneide* bit će preuzeti iz toga izdanja.

požudjet si mogô viku. (II, 5, str. 296)

(...)

*Ja ga primih gola i naga
za mojega gospodara
i darovah mu sva blaga,
a sad mene, jaoh, on vara. (II, 5, str. 299)*

Razlog Palmotićeve suzdržanosti krije se u moralnim normama koje su bile stroge kad je riječ o muško-ženskim odnosima, posebno onima vezanim uz konvencije o doličnom ponašanju žena. Mihanović-Salopek piše da se rigorozan stav jasno ogleda u slučaju udovica, koje su u Dubrovniku zadobivale veće poštovanje ako se iza smrti muža nisu preudavale. Zato ne iznenađuje što je Sihejevo javljanje Didoni u snu Palmotić obojao iznimno prijetećim tonovima koji predestiniraju Didoninu sudbinu:

*Vidjela sam strašnu sjenu
od Sikeja vojna moga,
svu u krvi oblijepjenu
sred obličja strašivoga.*

(...)

*Veleći mi, ti nevjerna
izdala si moju viru,
nu ćeš brzo zla čemerna
trpjet hudom u nemiru. (II, 2, str. 289)*

Vergilije je bio eksplicitniji u predstavljanju izvanbračnih intimnosti Didone i Eneje, no poznavajući vrijednosti antičkog Rima takvo ocrtavanje odnosa nije ništa neobično. Palmotić je, s druge strane, djelovao u okvirima konzervativne kulture. Možda je najuočljivija razlika među dvama kulturama vidljiva u prikazu Didonina samoubojstva. Dok je čitatelj u Vergilijevu djelu prisutan u trenutku kad si Didone zabija mač u srce, u Palmotićevoj *Didoni* vijest o njezinoj smrti do primatelja dolazi posredno, preko glasnika koji prepričava Didonin tragičan završetak, izbjegavajući krvave i nasilne detalje. Postupak izbjegavanja takvih scena bio je uobičajen u ranonovovjekovnoj književnosti.

3. ŽANROVSKO ODREĐENJE

Kad piše o dubrovačkoj baroknoj tragediji Leo Rafolt upozorava kako književna historiografija žanrovsku oznaku tragedije u dubrovačkoj književnosti 17. stoljeća nastoji izbjeći čak i onda kada se ona posve legitimno nameće, primjerice u slučaju žanra isusovačke tragedije.⁹ Razlog leži u činjenici da je u književnosti 17. stoljeća došlo do prevlasti libretističke drame (tragikomedije) koja je postupno uzrokovala »formalnu i tematsku interferenciju s dramsko-kazališnim žanrovima koji su im, u teatrološkom ili književnopovijesnom smislu, zasigurno prethodili«. ¹⁰ Međutim, neke bitne karakteristike tragediografije prethodnih razdoblja nasljeđuje i 17. stoljeće. To se ponajprije očituje u prevlasti isusovačke tragedije¹¹ te interesu za klasično-antičke teme koji je bio izražen u 16. stoljeću, a vidljiv je i u *Didoni*.

Didone je tročinska tragedija pisana najvećim dijelom osmeračkim katrenima. Podijeljena je na činove (*atove*) i prizore; činovi su različite duljine i opsega, a prethodi im prolog koji izgovara božanski glasnik Merkurio. Prema Leu Rafoltu to je zanimljiv spoj senekijanskih (prolog – koji izgovara personificiran lik ili božanska figura – prethodi tragediji koja je binarno strukturirana) i aristotelovskih načela dramske kompozicije (tri čina). S obzirom na antičku građu i navedene karakteristike Leo Rafolt zaključuje kako je *Didone* kao tragedija ostala na rubu triju osnovnih dramaturških tipova dubrovačke ranonovojekovne tragediografije: klasično-aristotelovskoga, senekijanskoga i isusovačkoga. Međutim, potrebno je razjasniti što to *Didone*, u konačnici, uistinu određuje kao tragediju.

Već je spomenuto kako Palmotić djelo započinje *in medias res* te kako oskudno nudi informacije iz pretpovijesti dramske radnje. Dakle, autor nas u radnju uvodi kad je zaplet već otpočeo i kad je već nastupila faza promjene. Prema Leu Rafoltu upravo su navedena obilježja one pravilnosti prema kojima se uvijek prepoznaje žanr tragedije. Pored navedenih obilježja nije manje važno ni dominantno obilježje tragičke dramaturgije – tragični završetak. Kako kaže Rafolt, upravo se s time slaže Mihovil Kombol kada upozorava da je *Didone* »po svome završetku tragedija, jer se

⁹ Leo Rafolt, nav. dj.

¹⁰ Leo Rafolt, nav. dj., str. 193.

¹¹ Tip tragičke dramaturgije koji je u jednom trenutku razvoja europske drame i kazališta institucionaliziran u kojegijima i time povijesnopoetički normiran. Leo Rafolt, nav. dj.

poslije neizbježivih zloslutnih snova svršava smrću ostavljene Didone, ali je inače i ona sa svojim pjevanjem i baletnom igrom i po čitavom svojem sastavu melodramskog značaja«. ¹²

Navedeni citat otvara pitanje žanrovske »čistokrvnosti« *Didone*. Iako je, dakle, žanrovski definirana kao tragedija, potrebno je napomenuti kako *Didone* ipak preuzima neka obilježja popularnih libretističkih oblika. Ponajprije je to uvođenje kora i korskih dionica. Ipak, korske dionice u *Didoni* opravdavaju svoju prisutnost, iscrpljujući svoju funkciju u onim dijelovima radnje koji se u ranonovovjekovnim tragedijama nisu prikazivali: scenama nasilja, ludila ili samoubojstva. Pored toga, one preuzimaju i dramaturšku (označavaju kraj prizora) i fabularnu funkciju, koja se najbolje očituje u posljednjem prizoru trećeg čina kada se posredstvom kora dvorkinjska saznaje o smrti kraljice Didone i njezine sestre Ane. Nadalje, kor u Palmotića preuzima dramaturšku funkciju lika-savjetnika preko kojega Palmotić otkriva »svjetonazorsko motrište čitave tragedije – sistemski interesi ili interesi zajednice redovito su nadređeni ostalim vrijednostima, osobito onima koje propagira pojedinac«. ¹³ U konačnici Rafolt ističe da se Palmotićeve drama, iako je nedvojbeno tragedija, od korpusa renesansne tragediografije razlikuje po nizu izvanjskih, tematskih i značenjskih obilježja, epsko-narativnih tehnika, postupaka sažimanja i sličnih dramaturških obilježja.

3.1. Forma

Nakon što je, dakle, ustanovljeno da je Palmotićeve *Didone* nedvojbeno tragedija, potrebno je ukratko promotriti na koji je to način Palmotić spojio senekijanska i aristotelovska načela tragičke dramaturgije.

Palmotić je ispoštovao jedno od temeljnih Aristotelovih načela o dramskoj kompoziciji – *Didone* ima tri čina. Leo Rafolt napominje kako takva struktura predstavlja odmak od petočine strukture koja je u Palmotićevo doba bila sve popularnija. U skladu s aristotelovskim tročinskim načelom, autor je ispoštovao i poetički zahtjev o trima jedinstvima: jedinstvu radnje, mjesta i vremena, što je sukladno Aristotelovoj postavci da radnja treba obuhvaćati vrijeme unutar jednog dana ili ne mnogo dulje. Iako nema nikakvih naznaka o trajanju radnje ili izmjeni dana i noći, ipak je moguće zaključiti da događaji prikazani u tragediji ne obuhvaćaju razdoblje dulje od 2-3 dana.

¹² Leo Rafolt, nav. dj., str. 439.

¹³ Leo Rafolt, nav. dj., str. 204.

Već je rečeno kako je *Didone* strukturirana binarno, iako prema Aristotelovim načelima tragedija ne bi trebala imati binarnu strukturu. Prema Leu Rafoltu taj je kompozicijski postupak Palmotić preuzeo iz senekijanskih tragedija. Slijedeći zacrtani koncept, Palmotić je svaki od činova podijelio na pet prizora podjednake duljine, izuzevši prvi čin. Taj čin sadrži četiri prizora, ali mu prethodi prolog pa se na taj način ipak ostvaruje petodijelna struktura. S obzirom na binarnu kompoziciju tragedije Rafolt piše kako se »strukturni prijelomi uglavnom preklapaju sa značenjskim ili fabularnim točkama maksimalne napetosti«.¹⁴ Uvođenje narativne instance u obliku božanskog lika, koji izgovara prolog, a u ovom slučaju to je glasnik bogova Merkurio, koji se nakon prologa u tragediji više ne pojavljuje, još je jedno od – prema Rafoltu – obilježja senekijanske tragedije. U skladu su s ranonovovjekovnim konvencijama i granice između činova i prizora. Najdublje granice, one između činova, po Rafoltu, redovito su naznačene promjenom u konfiguraciji likova ili su signalizirane na način ranonovovjekovnih tragedija, izlaznom korskom pjesmom.

Palmotić je *Didone* pisao pretežito osmeračkim stihovima, jedino su korske dionice pisane petercima. Međutim, dinamičnost je u tekstu slabo postignuta. Rafolt smatra da je razlog tomu činjenica da su sve komunikacijske strukture potpuno monologizirane, »intonirane isključivo lamentacijski, potom duge replike (uglavnom između protagonista) s iznimno niskom frekvencijom prekida te relativno niskim stupnjem informativnosti«.¹⁵ Koliko je Palmotić bio svjestan monološkog tona, teško je procijeniti, ali ostaje činjenica da je, ukoliko mu je namjera bila naglasiti moralnu dimenziju teksta i predstaviti unutarnji sukob pojedinaca između težnje za vlastitom srećom i podnošenja žrtve u korist većeg dobra, u tome nedvojbeno uspio.

¹⁴ Leo Rafolt, nav. dj., str. 199.

¹⁵ Leo Rafolt, nav. dj., str. 197.

4. TKO JE DIDONE?

Iako Palmotićeve tragedija ne obiluje informacijama iz pretpovijesti glavnih likova te je pretpriča gotovo potpuno izostala, za ovu su analizu podatci o pretpovijesti likova, posebno Didone, bitni.

Podatke o Didoninoj pretpovijesti nalazimo u Vergilijevoj *Eneidi*. Ondje je ona predstavljena u prvom pjevanju kada božica Venera uz pomoć boga Eola dovodi Enejine lađe na obale Kartage. Kako bi Eneji ulila povjerenje u zemlju na koju je stupio, Venera mu dolazi prerušena i govori o Kartagi i njezinoj vladarici Didoni:

*Kraljevstvo to je Kartaga, Agenorov grad je i tirski,
Libijci stanuju ovdje, što narod su nesvladan nigda.
Kraljuje njima Didona, što iz grada došla je Tira
bježeć od rođenog brata. (I, s. 338–341)*

U stihovima koji slijede saznaje se da je Didonina supruga Siheja ubio njezin brat Pigmalion, tirski vladar, te je to zatajio Didoni. Međutim, Didoni se suprug ukazuje u snu te ju potiče na bijeg i otkriva joj gdje da pronađe blago, nakon čega Didone skupi pratnju i otplovi iz bratove zemlje kako bi osnovala svoj grad:

*Slučajno pripravne lađe nakrcaju zlatom i otmu,
čime se bratove žudnje dočepala sestra i žena.
Stigoše amo gdje vidiš te visoke zidove sada,
gdjeno se tvrđava visi Kartage mlade i nove.
Kupiše zemlje toliko – a nazvaše zemljište Birsa –
koliko volovskom kožom obuhvatit mogli su oni. (I, s. 363–368)*

Nedugo nakon te pripovijesti Eneja dolazi u Kartagu i gleda izgradnju grada, čudeći se i diveći bogatstvu, ljepoti i sposobnosti njezinih stanovnika. Iz takvog opisa Kartage čitatelj dobiva potpunu sliku o Kartagi kao gradu bogatom i uspješnom, sa sposobnim i zadovoljnim stanovnicima koji sretno žive pod vladavinom snažne žene i uspješne vladarice Didone. Konačno, nakon upoznavanja s neposrednom poviješću grada i njegove vladarice te osvjedočenja o njegovu blagostanju, pred oči čitatelju dolazi Didone:

Dok se Eneja Dardanac očarava čudima tima,

*i dok zadivljen stoji i pogleda ne može dići,
dođe do hrama Didona vladarica prekrasna likom
s velikom pratnjom junaka, sve samih poizbor mladića.
Kakva je divna Dijana što negdje na žalu Eurote
ili na obronku Kinta poigrava vodeći kolo,
a ako nje se brojne okupljaju planinske nimfe,
s lukom kad svojim korača, od sviju je poviša stasom,
te se Latona joj majka veseli u srcu blaga,
takva je bila Didona, i ona viša od sviju,
čila i radosti puna izgrađuje kraljevstvo mlado.
Kada pred boginjin hram u predvorje svedeno stigne
sjede na visoki prijesto, a okruže svud je vojnici.
Tu je izricala pravdu i propise ljudima nove,
i određivala sama il kockom svakom zadatke. (I, s. 494–508)*

Uskoro se Didona prikazuje kao dobrostiva vladarica primajući Trojance otvorenih ruku, nudeći sve što im je potrebno, priznajući da joj je poznata njihova nesretna sudbina te veličina i hrabrost njihova vođe Eneje. Nakon toga dolazi do susreta Eneje i Didone te se među njima postupno razvija naklonost.

Kao što je već rečeno, Palmotić nas uvodi u radnju u trenutku kada su odnosi između Eneje i Didone već definirani i kada je Didonina sudbina krenula silaznom putanjom. Dubrovačkoj je publici 17. stoljeća Enejina i Didonina pretpriča zacijelo bila poznata, makar okvirno, stoga možda ne iznenađuje što je Palmotić tragediju odlučio rasteretiti pretjerane zalihosti informacijama. Međutim, mana je u tome što je tim postupkom Palmotić umanjio vjerodostojnost Didonina karaktera, oduzimajući publici pravo da samostalno upozna i procijeni Didonin lik te u konačnici ocijeni uvjerljivost njezinih postupaka. Poneka se mjesta u Palmotićevoj *Didoni* ipak mogu protumačiti kao naznaka njezine snage i sposobnosti (iako poprilično nategnuto), posebice u dijalogu između Eneje i Didone u kojem Didona Eneju optužuje za licemjerstvo:

*Ja sam ona kâ sam tebe
slatko i drago priljubila,
da vrh iste same sebe
kraljem sam te učinila.
Ja sam ona koja tebi
dah čast, vjeru i mû diku
sa svijem blagom kê pod nebi
požudjet si mogô vîku.
A ti tako pun nehari
hoćeš mene pogubiti,
i nevjernoj u privari*

*poruganu ostaviti.
Neprijatelje cjeća tebe,
puke žestoke od Libije,
i rasrćih još na sebe
kralja bojne Getulije.
A još tko zna, kada poći
budeš vajmeh, ti od mene,
da će hudi brat moj doći
mire oborit më zgrađene. (II, 5, str. 296)*

Pažljivo će iščitavanje otkriti mjesta koja implicitno naznačuju Didonino bogatstvo i opasnosti kojima je, kao žena-vladarica, bila izložena. Međutim, ipak se stječe dojam da prava svrha tih stihova nije bila svjedočenje o Didoni kao uspješnoj i hrabroj vladarici nego njezino vlastito razotkrivanje i potvrđivanje karakteristika koje su se u onodobnom svijetu zacijelo smatrale tipičnim ženskim slabostima i nedostacima: nesposobnost vladanja osjećajima i nerazumnost koja je ugrozila njezino kraljevstvo, a posljedica je slijepa zaljubljenosti. Uzimajući u obzir da te stihove izgovara Didona u trenutku kada optužuje Eneju da ju napušta nakon što je dobio što je htio, oni se mogu protumačiti i u kontekstu ženskog manipuliranja muškarcem korištenjem emocionalnih ucjena.

Dakle, iako je Palmotić Didonu u konačnici prikazao kao žrtvu, neizbježno joj je umanjio vrijednost karaktera i obezvrijedio njezine uspjehe. Međutim, postupci Palmotićeve Didone u trenucima koji su oblikovali njezinu sudbinu ne razlikuju se od onih Vergilijeve Didone. Koliko je Palmotićev potez promijenio percepciju Didone u usporedbi s Vergilijevom te koja je izvedba u konačnici uvjerljivija, pokušat ću procijeniti u nastavku.

4.1. Didona između Vergilija i Palmotića

Ono što je zajedničko dvojici autora u prikazu kraljice Kartage jest njezin odnos prema Eneji i postupci koje čini nakon razočaranja u ljubavi. Žena koja uspješno vlada bogatim gradom u izrazito maskulinom svijetu i odolijeva prijetnjama koje joj dolaze sa svih strana, u prikazima dvojice autora nakon ljubavnog razočaranja postupa potpuno iracionalno, bez imalo samokontrole i izrazito nagonski. Ne bi u njezinu ponašanju možda ni bilo ničega neobičnog da u pozadini njezina lika nije figura kraljice. Ovako, nagla promjena vladarskoga karaktera u pretjerano nestabilan i potpuno iracionalan postaje poprilično neuvjerljiva. Ta se promjena ne može opravdati ni potencijalnom nesposobnošću ovladavanja emocijama, jer je iz njezine pretpovijesti poznato da je proživjela dramatične trenutke velikoga gubitka i obiteljske izdaje.

Tek se nakon tih tragičnih događaja Didona ostvarila kao kraljica grada koji je samostalno podigla, usprkos brojnim opasnostima i raznim bračnim ponudama, što implicira postojanost karaktera, prisebnost duha, hrabrost, snagu i inteligenciju.

Moguća podloga toj promjeni u Vergilijevoj se verziji može pronaći u činjenici da su Eneja i Didone samo marionete u igri nadmoći među božanstvima:

*Kada pak vidje Junona da toliko pati Didona
i da u ljubavnom žaru o dobrom se ne brine glasu,
dođe do Venere tada i ovo joj boginja reče:
„(...) Ti si polučila ono što u srcu htjela si svome,
ljubavlju gori Didona, do srži je prožeta njome.
Hajde pa zajedno sa mnom nad narodom zavladaj ovim,
neka Trojanca Eneju Kartazanka služi Didona,
nek ti u miraz donese pučanstvo tirkoga roda.“ (IV, s. 90–92 i 100–104)*

Izdvojeni citat djelomice može ponuditi opravdanje Didoninih postupaka nakon što ju Eneja napusti, protumače li se kao dokaz da se Didona nije samovoljno i racionalno upustila u ljubavni odnos s Enejom pa se, suočena s neočekivanim ishodom, prepustila bijesu i očaju. Pored božanskih spletki, Vergilije čitatelju nudi dodatno opravdanje za Didonine postupke u liku njezine sestre Ane na čiji je poticaj Didona odlučila započeti ljubavnu igru, dakle ponovno dokaz da nije samostalno donijela odluku:

*Mislim da s pomoću božjom i vođene višnjom Junonom
trojanske ove su lađe na naše doplovile žale.
Sestro, o kakav bi grad u takvom izgradila braku,
kakvo li kraljevstvo digla i kakva bi slava i sila
punskog se razvila roda uz pomoć trojanskog koplja! (IV, s. 45–49)*

Navedeni citat otvara još jedan problem prisutan u obje verzije Didonine tragične sudbine. Naime, iako je Didone kraljica, i Vergilije i Palmotić sve osobine koje bi se mogle pripisati vladarskoj osobnosti ugrađuju u Anin lik. U obje je verzije Ana neobično pronicljiva, promišljena, prisebna, racionalna osoba koja odluke donosi na temelju onoga što bi moglo donijeti korist Kartagi u budućnosti, ne dopuštajući da joj osjećaji nadvladaju razum. Iako je Ana Didonina savjetnica pa se takva karakterizacija njezinom funkcijom donekle opravdava, ipak je neobično što nijedna od tih karakteristika nije ugrađena u Didonin lik, posebice ne u Palmotićevoj preradi.

Ako smo Vergilijevu Didonu barem djelomice uspjeli opravdati božanskim intervencijama i obiteljskim poticajem, Palmotićevo je Didonu utoliko teže razumjeti. Kao što je već rečeno, Palmotić je u tragediju ugradio koncepcije kršćanskog svjetonazora zbog čega je utjecaj antičkih božanstava na likove znatno ograničen i smanjen. Budući da je Enejinu odluku da napusti Didonu prikazao plodom samoinicijativnog razmišljanja o sinu i teškoga unutarnjeg sukoba u kojem pobjeđuje osjećaj moralne dužnosti prema njemu te je na taj način nadogrudio Enejin karakter u skladu s temeljnim kršćanskim dogmama, to istodobno podrazumijeva da Didoni nije mogao oduzeti slobodnu volju i odgovornost za vlastite postupke. Tako Didonina veza s Enejom dobiva konotaciju lakomislenosti i sebičnosti, što nije prihvatljivo za jednu vladaricu.

Kako je tragediju Palmotić započeo *in medias res*, ne možemo znati je li iz Vergilijeve *Eneide* preuzeo i Aninu ulogu Didonine poticateljice. Ako pretpostavimo da je dubrovačkoj publici sadržaj *Eneide* bio poznat pa je to razlog zbog kojeg je Palmotić tekst lišio informacija iz predradnje, nameće se zaključak da je i taj dio Vergilijeve priče odlučio preuzeti u tom obliku. Međutim, kao jedini konkretan razlog Didonina djelovanja Palmotić nudi isključivo emocije, što otkriva Didonina replika:

*Ah, u čem ti skrivih viku,
ali vajmeh, er odveće
vjerno ljubih tvoju diku
za uzrok ovè smrtne smeće?
Ja sam ona kâ sam tebe
slatko i drago priljubila,
da vrh iste same sebe
kraljem sam te učinila. (II, 5, str. 296)*

Dakle, jedini Didonin pokretač koji Palmotić otkriva jesu emocije, što dodatno pridonosi neuvjerljivosti njezina lika. Naime, teško je zamisliti osobu koja upravlja zajednicom, a toliko je podložna utjecaju emocija da im dopušta potpunu prevlast nad razumom. Čak se i u trenutku, kad je suočena s bolnim saznanjem da ju je Eneja odlučio napustiti, Didona odriče ponosa te u naletu očaja i bijesa odlazi kako bi se do kraja ponizila koristeći se plačem, u nadi da će ga natjerati da ostane. Još je nevjerojatnija činjenica da taj njezin potez nailazi na odobravanje u krugu dvorjana:

*Veliku silu ima smilovat ljudsku svijest
žena s uzdasima, kâ plačna vidjet jest.
I držim kad tvoj jad Eneja bude čut,*

na milost da će tad ončas duh svoj ganut. (II, 3, str. 292)

Na kraju Didona, nakon propalog pokušaja da zadrži Eneju, u krajnjem očaju odlučuje izvršiti samoubojstvo, unatoč sestrinim razumnim uvjerenjima da je najbolje zadržati hladnu glavu i nastaviti sa životom jer će to biti najveća osveta Eneji. Didonina odluka o samoubojstvu zapravo djeluje kao jedini potez koji je izvršila u maniri prave vladarice. To je potez o kojemu je detaljno razmislila, naredila izvršenje potrebnih priprema zamaskiravši prave namjere (baš poput velikih taktičara) i odlučno ih provela do kraja, ne posustajući u strahu. Na žalost, to je ujedno bio i njezin najkukavniji potez koji su na jednak način obradili i rimski književnik i dubrovački pisac.

5. ZAKLJUČAK

Jakov Palmotić Dionorić Didonine je postupke prikazao u perspektivi zaljubljene žene koju voljeni muškarac ostavlja nakon što mu se u potpunosti predala. Lišivši je pretpovijesti gotovo u cijelosti, njezino djelovanje u Palmotićevoj verziji refleksija je isključivo emocija. Čitatelju kojemu nije poznata Vergilijeva *Eneida* Didona se može činiti uvjerljivom, možda previše emotivnom, iracionalnom i kukavnom, ali u svakom slučaju stvarnom. Međutim, znajući da je Dubrovnik Palmotićeva doba sigurno bio upoznat s predloškom kojim se autor služio, što implicira poznavanje Didonine pretpovijesti, onda Palmotićeva karakterizacija postaje nelogična. Nameće se pitanje je li namjera autora bila prikazati ženu kao slabo biće nesposobno za samokontrolu i nadvladavanje osjećaja, koje zbog urođenih mana nije sposobno za vladarsku funkciju ili je Palmotićeva Didona nastala jednostavno kao produkt mizoginih stajališta onog doba? Možda je pak Palmotić svoju Didonu odlučio oblikovati strogo se pridržavajući Vergilijeva epa, pritom zanemarujući (ili uopće ne primijetivši?) neuvjerljivost samog originala. U svakom slučaju, ostaje nam i dalje propitkivati opravdanost Didoninih postupaka i razinu uspješnosti dvojice autora u izgradnji njezina karaktera.

Cilj je ovog rada bio predstaviti Jakova Palmotića Dionorića kao sedamnaestostoljetnog dubrovačkog književnika i njegovu tragediju koja obrađuje poznatu temu iz antičke književnosti. Primarna je namjera bila pristupiti analizi Didonina lika u Palmotićevoj tragediji kroz prizmu iracionalnih postupaka koje čini potaknuta razočaranjem u ljubavi.

6. LITERATURA

Primarna literatura

1. *Didone*, u: Hrvojka Mihanović-Salopek, Vinicije B. Lupis, *Željezni duh: prinos Jakete Palmotića Dionorića hrvatskoj književnoj baštini*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Područni centar Dubrovnik, Zagreb – Dubrovnik, 2010.
2. Vergilije, *Eneida*, Biblioteka Jutarnjeg lista, Zagreb, 2005.

Sekundarna literatura

1. Marin Franičević, Franjo Švelec, Rafo Bogišić, *Od renesanse do prosvjetiteljstva*, Povijest hrvatske književnosti br. 3, Mladost, Zagreb, 1974.
2. Hrvojka Mihanović-Salopek, Vinicije B. Lupis, *Željezni duh: prinos Jakete Palmotića Dionorića hrvatskoj književnoj baštini*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Područni centar Dubrovnik, Zagreb – Dubrovnik, 2010.
3. Vesna Miović, *Dubrovačka diplomacija u Istambulu*, Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik, 2003.
4. Slobodan Prosperov Novak, *Povijest hrvatske književnosti 3: od Gundulićeva »poroda od tmine« do Kačićeva »Razgovora ugodnog naroda slovinskoga« iz 1756.*, Antibarbarus, Zagreb, 1999.
5. Leo Rafolt, *Melpomenine maske: fenomenologija žanra tragedije u dubrovačkom ranonovovjekovlju*, Disput, Zagreb, 2007.
6. Nenad Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika: Sv. 4: Odabrane biografije (A–D)*, Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik, 2013.